

10-§ O‘quvchilarning mehnat, jismoniy va estetik tarbiyasi. Fuqarolik tarbiya. O‘quvchilarda axborot Iste’moli madaniyatini shakllantirish.

Tayanch tushunchalar: mehnat tarbiyasi, jismoniy tarbiya, estetik tarbiya, e’tiqod, Fuqaro, fuqarolik, fuqarolik tarbiyasi, Davlat ramzlari (Madhiya, Gerb, Bayroq), vatanparvarlik, baynalminallik, ma’naviy-axloqiy qiyofa, axloq, ma’naviyat, tarbiya, ma’naviy-axloqiy tarbiya, ma’naviy-axloqiy tushunchalar, ma’naviy-axloqiy xulq-atvor, ma’naviy-axloqiy tarbiya metodlari, oila.

7. 1 Mehnat tarbiyasining maqsadi va vazifalari. Har tomonlama yetuk, barkamol avlodni yetishtirishda mehnat tarbiyasining o‘rni beqiyosdoir. Insonning kundalik turmush tarzi mehnat va faoliyat bilan bog‘liqdir. Shu sababli mehnat butun moddiy va ma’naviy boyliklarning ijtimoiy taraqqiyoti negizidoir. Mehnat tarbiyasi shaxsni har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismidoir. Shuningdek, bolaning har tomonlama shakllanish vositasi, uning shaxs sifatida ulg‘ayish omili hamdir. Muntazam qilingan mehnat jarayonida bola o‘z aqlini, irodasini, hissiyotini, xarakterini rivojlantirishi mumkin.

Pedagogika fanida yosh avlodni shakllantirishda mehnat tarbiyasi juda katta rol o‘ynashini rus pedagogi K.D.Lishinskiy bunday deb yozgan edi: “Tarbiyaning o‘zi, agar u kishining baxtiyor bo‘lishini istar ekan, uni baxt uchun tarbiyalashi kerak emas, balki turmush mehnatiga tayyorlashi lozim”.

Mehnati faoliyati bolaning tevarak-atrofdagi muhitni, real buyumlarni anglab olishning mustahkam vositasi bo‘lib, unga nazariy bilimlarni qo‘llash imkoniyatini yaratib beradi, uning ongini hissiy tasavvurlar bilan boyitadi.

Mehnatning ijtimoiy-axloqiy ahamiyatiga e’tibor berish, mehnat o‘quvchining yoshi, hayot tajribasi va imkoniyatlariga mos bo‘lishi, ularning mehnat faoliyatlari ijodiy harakatda bo‘lishi, o‘z vaqtida turli kasblar haqida ma’lumotlar berib borilishi, mehnat ahillari bilan doimo suhbat va uchrashuvlar tashkil qilish kabilar. Umuman olganda, mehnat tarbiyasi ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismidir. Mehnat tarbiyasi- ning bosh g‘oyasi shaxsda mehnat faoliyatini tashkil etish, ko‘nikma va malakalarni hosil qilish, ijtimoiy mehnatni qadrlash, mehnatsevarlik xislatini tarbiyalash sanaladi.

Mehnatga, mehnat qilishga ruxiy tayyorgarlik zarur. Bunda:

- mehnatning inson faoliyatidagi ahamiyatini anglash;
- mehnatning maqsad va vazifalarini anglash;
- mehnat faoliyatini tashkil etish rag‘batini qaror toptirish;
- mehnatga ongli munosabatda bo‘lishlikni qaror toptirish;
- mehnatni tashkil etish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish;
- mehnatning kishilik taraqqiyoti bosqichlaridagi roli va o‘rnini anglash;
- o‘tmish ajdodlarimizning mehnatini ulug‘lovchi qadriyatlarni anglash va shu

kabilar.

Ta'lim muassasalarida mehnat ta'limi va tarbiyasini olib borish maxsus dastur asosida amalga oshiriladi. Mehnat ta'limi dasturi namunaviy xususiyatga ega. Unda maktab, o'qituvchi va o'quvchilar mehnat faoliyatini baholash bo'yicha ta'lim va tarbiya natijasiga nisbatan davlatning minimum (eng quyi) talablari aks etadi.

Mehnat tarbiyasiga nisbatan yangicha yondashish o'quvchilar tomonidan egallangan bilimlarni amaliyotda qo'llay olishlarini tahminlashga olib keladi. Bugungi kunda mehnat tarbiyasining tarkibiy tuzilmasi ham o'zgarmoqda, u o'zida texnika va texnologiyalarni tushunish (tasavvur qilish), amaliy vazifalarni hal etish ko'nikmasi hamda holatlarni ifoda etadi.

Mehnat tarbiyasini samarali tashkil etishda sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar muhim o'rin tutadi. Mazkur tadbirlar shaxs uchun ham, jamiyat uchun ham foydali bo'lib, shaxsni yo'naltiruvchi xususiyatga egadir.

Mehnat ta'limi va tarbiyasining maqsadi o'quv ishlarida mehnatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishdan iboratdir.

Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkil etishning vazifalari quyidagicha:

1. Mehnatning mohiyatini anglatish orqali o'quvchilarga mehnatning shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyotidagi rolini yoritib berish;
2. Inson mehnati hamda mehnat mahsuli bo'lgan moddiy va ma'naviy nehmatlarni qadrlash, asrab-avaylashga o'rgatish;
3. Mehnat qilishga nisbatan rag'batni, shuningdek, muhabbatni uyg'otish. Bunda aziz avliyolarimiz va boshqa buyuk insonlarimiz-ning mehnat va kasb-hunar bilan hayot kechirganlarini alohida qayd etish;
4. O'quvchilarning mehnatga ijtimoiy burch sifatida yondashuvla-rini yuzaga keltirish;
5. Mehnat faoliyatini tashkil etishga ongli ravishda, vijdonan yon-dashishni odatlantirish;
6. Mehnat faoliyatini jamoa asosida tashkil etish;
7. Mehnatga hayotiy zarurat inson faoliyatining asosi sifatida munosabatda bo'lish;
8. Mehnatni ilmiy asosda tashkil etish borasida mehnat ko'nikmasi va malakalarini shakllantirishni yuzaga keltirish;
9. O'quvchilarda mehnatsevarlik xislatini tarbiyalash; o'z mehnati samarasidan g'ururlanish tuyg'usini shakllantirish;
10. Muayyan kasb-hunar sirlarini o'zlashtirishga erishish va boshqalar.

Yosh avlodning mehnat faoliyati quyidagi yo'nalishlarida rivojlantiriladi va tarkib toptiriladi: mehnat o'yindan ajralgan holda mustaqil faoliyat sifatida shakllantiriladi; mehnat faoliyati jarayonining mohiyatini o'zlashtirishga erishiladi; mehnat faoliyatining turli shakllari vujudga keltiriladi.

O'quvchilar ta'lim jarayonida va darsdan tashqari sharoitlarda mehnatning ijtimoiy jamiyatda tutgan o'rni va rolini, inson kamolotini tahminlash omili ekanligini, shaxsning qobiliyati va iqtidorini mehnat jarayonida takomillashib borishini hayotiy misollar yordamida bilib olishlari lozim. Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkil etishda bugungi kunda anhanaviy va noanhanaviy shakllardan foydalanilmoqda. Xususan, mehnat bayramlari, ishlab chiqarish ko'rgazmalari, hashar, "Mohir qo'llar" tanlovi, "Quvnoq shahar ustaxonasi", o'quv-ishlab chiqarish kombinatlari brigadalari, yordamchi xo'jalik, "Yosh radiotexniklar stansiyasi" va ijodiy markazlar faoliyati, shuningdek, ustoz-shogird anhanalari asosida faoliyat olib boruvchi yakka tartibdagi kasb-hunar ta'limi va boshqalar. Mehnat jarayonida o'quvchilarda mehnat madaniyatining unsurlarini hosil qilib borish muhim talablardan biri sanaladi. Mehnat madaniyati - bajarilayotgan ishga ongli munosabatda bo'lish, uni ilmiy jihatdan to'g'ri tashkil etilishi (puxta rejalashtirish, vaqtdan unumli foydalanish), ish o'rnini ozoda tutish, mehnat (ish) qurollariga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, boshlangan ishni natijalash, uning samarali bo'lishiga erishishga yo'naltirilgan faoliyat ko'rsatkichidir. Mehnat madaniyati tushunchasi o'zida yana o'quvchining mustaqil harakat olib borishini, mehnat qilishi va dam olishini to'g'ri tashkil eta olishni ham aks ettiradi.

Mehnatga ongli munosabatni tarbiyalashning yana bir talabi o'quvchilarni ilmfan, madaniyat, texnika va texnologiya borasida yangiliklardan boxabar etish, ularga nisbatan qiziqishni hosil qilish, bu boradagi layoqat, qobiliyat va iqtidorlarini oshirib borishdan iborat.

O'quvchilar mehnat faoliyatining turlari xilma-xil bo'lib, ular quyidagilardir:

1. Maishiy mehnat;
2. O'quv mehnati;
3. O'quv-ishlab chiqarish mehnati;
4. Texnik mehnat;
5. Ijtimoiy-unumli mehnat;
6. Ijtimoiy-foydali mehnat va boshqalar.

Bolalar bajaradigan ilk mehnat turi maishiy mehnat bo'lib, u o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishdan boshlanadi.

Oilada mehnat tarbiyasining dastlabki unsurlari qo'llaniladi. Bola muayyan yoshga to'lgach, kattalarga yordamlashadi, o'z imkoniyatlarini anglab yetadi va o'quv (ta'lim) mehnatiga muntazam tayyorlanib boradi.

Maktabda o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga doir quyidagi mehnat ko'rinishlari davom ettiriladi: sinf xonalari va maktab binosi hovlisini ozoda saqlash, tartib-qoidalarga rioya qilish, xonadagi gullarga qarash, ularni parvarish qilish, gulxonalarda gullarni o'stirish, maktab oshxonasida, sport zali va suv havzalari (basseyn)da o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish kabi yumushlarga o'quvchilarni jalb

etadilar. Maishiy mehnat yoki o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish mehnatida mehnatsevarlik, qathiylik, tashabbuskorlik, olg'a intilish kabi fazilatlar tarbiyalanadi.

O'quv (ta'lim) mehnati o'quvchilarning asosiy mehnat turi hisoblanadi. U boladan katta axloqiy, irodaviy va jismoniy zo'r berishni, kuchni talab qiladi. O'quv mehnati faqat bilim olishni, bilishga oid ko'nikmalarni qaror toptirib qolmay, balki bolada ishtiyoq va betartiblikni tarbiyalashga, o'qishga qiziqishni rivojlantirishga ko'maklashadi, o'qishga bo'lgan qiziqish, istak hamda o'qishdagi muvaffaqiyatlardan xursand bo'lishni his etish aynan maktab partasidan tarbiyalab boriladi.

O'quvchining aqliy va jismoniy mehnati turli darslarda turli tartibda tashkil etiladi. Xususan, jismoniy tarbiya hamda texnik mehnat darslarida jismoniy mashqlar mazkur darslarning asosini tashkil etsa, matematika, fizika, astronomiya, geografiya va chizmachilik darslarida aqliy faoliyat - mantiqiy fikrlash asosiy q'rin tutadi.

Maktab o'quv rejasiga o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida shunday fanlar kiritilganki, ularning asosiy vazifasi o'quvchilarga mehnat ta'limi va tarbiyasini berishdan iborat. O'quvchilar boshlang'ich ta'lim davrida mehnat ta'limi darslarida qo'l mehnati sirlarini o'rganadilar, turli materiallar bilan tanishadilar, dastlabki mehnat tajribasiga ega bo'ladilar.

Umumiy o'rta ta'lim davrida o'quv ustaxonalarida, maktabga tegishli o'quv-tajriba maydonlarida, otaliq korxonalar sexlarida anchagina murakkab mehnat faoliyatini tashkil eta boshlaydilar. Bunday sharoitda mehnat qilish egallangan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish imkoniyatini beradi.

10.2 Fuqarolik tarbiyasining maqsad, vazifalari va metodlari.

Fuqarolik tarbiyasi fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglatish orqali o'quvchilarda yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish, ularni xalq, Vatan, jamiyat manfaatlari yo'lida kurashuvchi fuqarolar etib tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon. Fuqarolik tarbiyasining markaziy ob'ekti fuqaro sanaladi.

Fuqaro fuqaroligi huquqiy jihatdan e'tirof etilgan hamda muayyan jamiyat (davlat) a'zosi bo'lgan shaxsdir.

Fuqarolik esa huquqiy va axloqiy me'yorlarga ongli rioya etish, ma'lum huquqlardan foydalanish hamda burchlarni bajarishga mas'ullik bilan yondoshuv, mehnat jarayoni va jamoadagi faollik, ma'naviy yetuklik asosida muayyan davlatga mansublik.

Fuqarolik tarbiyasining vazifalari tizimini quyidagilar tashkil etadi:

1. Yosh avlodni doimiy ravishda jamiyatda ustuvor mavqeiga ega bo'lgan

axloqiy va huquqiy me'yorlarga rioya etishga o'rgatib borish.

2. O'quvchilarga fuqarolik huquq va burchlari to'g'risida ma'lumotlar berib borish, ularda fuqarolik faoliyatini tashkil etish borasida ko'nikma va malakalar hosil qilish.

3. O'quvchilarda davlat ramzlariga nisbatan hurmat va muhabbatni qaror toptirish, Respublika Prezidenti sha'ni, or-nomusini himoya qilishga tayyorlik hissini shakllantirish.

4. O'quvchilarda xalq o'tmishi, milliy qadriyatlarga nisbatan muhabbat tuyg'usini uyg'otish, ulardan g'ururlanish, faxrlanish va iftixor hislarini oshirish.

5. Vatan, xalq va millat ishiga sodiqlik, o'z manfaatlarini yurt manfaatlari bilan uyg'unlashtira olishga erishish, fidoiy fuqaroni tarbiyalab voyaga yetkazish.

6. Vatan, yurt ozodligi va mustaqilligini e'zozlovchi, ardoqlovchi, uni himoya qilishga tayyor fuqaroni tarbiyalash ishiga keng jamoatchilik e'tiborini jalb etish.

Fuqarolarning burchlari quyidagilardan iboratdir: fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarda ko'zda tutilgan talablarga rioya etishga, boshqa kishilarning huquqlari, erkinliklari, sha'ni, qadr-qimmatini hurmat qilish; O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy-madaniy merosini avaylab asrash; fuqarolar tabiiy atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish; qonunlar bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig'implarni to'lash;

Ramzlar – bu shartli belgilar bo'lib, ular qadim davrlardayoq turli xalqlarda u yoki bu hodisa, olam, mavjudot, odamlar tasvirini, ularning qarashlarini ifodalagan.

Fuqarolik tarbiyasini tashkil etish uchun ma'lum shart-sharoitlarning mavjudligi taqozo etiladi. Bular:

1) o'quv yurtida tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiya jarayoni yuksak darajada uyushtirilishi kerak;

2) fuqarolik tarbiyasini tashkil etish jarayonining muvaffaqiyati o'qituvchi va o'quvchilar jamoasining saviyasiga bog'liq;

3) tarbiyaviy ishning rejali, uzluksiz, tizimli bo'lishiga erishish;

4) oila, maktab va mahalla o'rtasida o'zaro hamkorlikning yuzaga kelishi fuqarolik tarbiyasining muvaffaqiyatini ta'minlaydi;

5) o'quvchilarning axloqiy va huquqiy me'yorlar, umumiy tartibga qat'iy rioya etishga o'rgatish, zimmasidagi burchni to'laqonli ado etishlariga e'tiborni qaratish.

Fuqarolik tarbiyasini tashkil etishda suhbat, munozara, ma'ruza, bahslardan foydalanish, mashq, test, anketa savollarga javoblar olish kutilgan natijani qo'lga kiritishga imkon beradi.

Fuqarolik tarbiyasida uning natijasini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Bunda o'quvchining tarbiyalanganlik darajasi asos qilib olinadi. Ushbu

maqsadda diagnostik (tashhis qo'yish), statistik va qiyosiy tahlil tahlilni olib borish lozim.

Ijtimoiy fuqarolik tarbiyasining tashkil etilishi natijasida kamol topgan fuqaro o'zida quyidagi sifatlarni namoyon eta olishi lozim:

- fuqarolik burchini bajara olish (o'z Vatanini, xalqi, ota-onasi oldidagi majburiyatni his eta olish) qobiliyatiga egalik;
- milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usiga ega bo'lish;
 - davlat Konstitutsiyasi, davlat hokimiyati organlari, mamlakat Prezidenti hamda davlat ramzlari (gerb, bayroq va madhiya)ga nisbatan hurmatda bo'lish;
- mamlakat taqdiri va istiqboli uchun javobgarlik, mas'ullik;
 - ijtimoiy huquqiy hamda axloqiy me'yorlarga nisbatan hurmat va itoatda bo'lish; mamlakat milliy boyliklarini asrash, ularni ko'paytirish haqida qayg'urish;
 - davlat tili, milliy madaniyat va an'analarga sodiq, ularga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, ularni asrash;
- ijtimoiy faollik;
- demokratik tamoyillarga amal qilish;
- tabiatga nisbatan ehtiyotkorona va mas'uliyatli munosabatda bo'lish; - fuqarolarning huquq va burchlarini hurmat qilish;
- o'z faoliyati va xatti-harakatiga nisbatan mas'uliyatli bo'lish; baynalminallik, o'zga mamlakatlarning xalqlariga nisbatan hurmatda bo'lish va boshqalar.

10.3. Vatanparvarlik va baynalminallik tarbiyasining maqsad, vazifalari va metodlari. Fuqarolik tarbiyasini tashkil etish jarayonida shaxsda vatanparvarlik (lotincha "patriotes" – vatandosh, "patris" – vatan, yurt) tuyg'usini shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Binobarin, fuqaro muayyan davlatning a'zosi sifatida uning sha'ni, obro'-e'tiborini ta'minlashi, uning manfaatlari uchun kurasha olishi zarur.

"Vatan atamasi aslida arabcha so'z bo'lib, ona yurt ma'nosini bildiradi, Vatan tushunchasi ken va tor ma'noda qo'llaniladi. Bir xalq vakillari jumuljam yashab turgan, ularning ajdodlari azal-azaldan istiqomat qilgan hudud nazarda tutilsa, bu keng ma'nodagi tushunchadir. Kishi tug'ilib o'sgan uy, mahalla, qishloq nazarda tutilsa, bu tor ma'nodagi tushunchadir".

Vatanparvarlik shaxsning o'zi mansub bo'lgan millat, tug'ilib o'sgan vatani tarixidan g'ururlanishi, buguni to'g'risida qayg'urishi hamda uning porloq istiqboliga bo'lgan ishonchini ifoda etuvchi yuksak insoniy fazilat sanaladi.

Vatanparvar shaxs qiyofasida quyidagi sifatlarni namoyon bo'ladi:

1. Vatanga bo'lgan mehr-muhabbat, unga sadoqat.
2. O'zi mansub bo'lgan millat o'tmishi.

Ta'lim muassasalari, maktablar, litsey, kollejlari, oliy o'quv yurtlari, ommaviy axborot vositalari, jamoat tashkilotlarining birgalikdagi uzluksiz faoliyatini taqozo

qiladi. Uzlüksiz ta'lim tizimi mafkuraviy tarbiyani olib boruvchi asosiy bo'g'indir, zero mafkuraviy maqsadlarni yoshlar ongiga singdirish vazifasi asosan ta'lim tizimi orqali amalga oshiriladi. Shaxs tarbiyasining muhim yo'nalishi mafkuraviy tarbiyadir. "Mafkuraviy tarbiya" tushunchasi xalq, jamiyat, davlat, ijtimoiy guruh ongi va tafakkuri tizimida shu yo'nalishdagi dunyoqarashni, falsafiy, siyosiy, huquqiy, diniy, estetik, axloqiy, badiiy, kasbiy va boshqa tamoyillarni muayyan mafkura asosida maqsadli shakllantirish jarayonidir. Har qanday tarbiya jarayoni oxir-oqibat, o'z maqsad va mohiyatiga ko'ra, mafkuraviy tarbiyadir. Chunki oilani olamizmi, bolalar bog'chasini, mahalla, maktab, litsey, kollej, universitet yoki akademiyani olamizmi - hammasida beriladigan ta'lim-tarbiya jarayonlari talaba va tinglovchilar dunyoqarashini kengaytirish, ularning ongini ilmiy asoslangan bilimlar bilan boyitish hamda jamiyat, uning ravnaqi uchun kerak bo'lgan sifatlarni kamol toptirishga yo'naltirilgan bo'ladi. Bu jarayon bolaning dunyo haqidagi, olamning rivojlanish qonuniyatlari, insoniy munosabatlar borasidagi o'ziga xosliklar, axloq tamoyillari, ma'naviyat to'g'risidagi tushunchalarini kengaytirishga xizmat qiladi. Muayyan xalq, jamiyat, davlat, ijtimoiy guruh, siyosiy partiya yoki harakat mafkurasini boshqa bir ijtimoiy sub'yektga majburan singdirish bu boradagi maqbul bo'lmagan usul hisoblanadi. Chunki mafkura - muayyan ijtimoiy sub'yekt (yoki subyektlar)ga xos mavjud ehtiyojlar, tilak, orzu-umidlar hamda man-faatlar asosida o'sha subyektning qarashlari, tasavvurlari dunyosi hamda g'oyalarning mahsuli sifatida yaratiladi. Unda boshqalar manfaatlarini ifodalanmasligi ham mumkin. Shunday ekan, o'zgalar manfaatini ko'zlovchi mafkurani boshqa bir xalq ongiga zo'rlab singdirish noto'g'ri. Muayyan mamlakat xalqining o'z g'oyasi va mafkuraviy qarashlari bor, bu qarashlar tizimi o'sha mamlakat vakilini yurti bilan faxrlanish, uning kelajagi uchun qayg'urish, bu yo'lda tinimsiz izlanish va mehnat qilishga undashi tabiiy. Lekin bu qarashlarga suyanagan va ularni chuqur tahlil qilib o'rgangan holda biz ham faqat shunday qilsak bo'lar ekan, biz ham shu faqat yo'ldan boraylik, deb bo'lmaydi. Chunki har bir jamiyat rivojining o'ziga xos qonuniyatlari mavjudki, o'sha jamiyat a'zolari o'zlarining tub maqsad va manfaatlarini ular asosida shakllantiradi. Mafkuraviy tarbiya ana shu jarayonga xizmat qiladi, aslida uning tarkibiy qismi va uzviy bo'lagi hisoblanadi.

Har qanday mafkuraviy tarbiyaning maqsadi - jamiyatning har bir a'zosi va ular timsolida har bir ijtimoiy qatlam, umuman, aholida pirovard natijada jamiyat rivojiga turtki beruvchi g'oyalarning ongli ravishda o'zlashtirilishini, uning tafakkur va fikrlash tarziga aylantirilishini ta'minlashdan iborat. Shu ma'noda, milliy istiqlol mafkurasi O'zbekistonda yashab, umr kechirayotgan har bir fuqaro ongi va shuuriga milliy qadriyatlarimiz, xalqimizning bugungi hamda

kelgusidagi manfaatlarini ifodalovchi sog'lom g'oyalar, fikrlarni singdirish va bu xalq tafakkuri tarzida o'z ifodasini topishiga erishish lozim. Bu jihat mamlakatimizdagi mafkuraviy tarbiyaning bosh xususiyatlaridan biri, zamonaviy tafakkur va mustaqillik dunyoqarashini shakllantirishning asosidir.

“Mafkuraviy tarbiya vositalari” tushunchasi inson ongiga ta'sir ko'rsatadigan, uning dunyoqarashi, tafakkur tarzini muayyan yo'nalishga soladigan, o'zgartiradigan, jamiyat, millatga xos ma'naviy va moddiy asoslar, an'analar, qadriyatlar, meros, turmush tarzi, mafkuraviy omillar, g'oyalar va qarashlarga tayanadigan ta'sir ob'yektlari majmuini ifodalaydi.

Mafkuraviy tarbiya masalasi har bir davr va jamiyatga xos bo'lib, bunda davlat va jamiyat oldida ma'suliyatni shakllantiradigan va unga ta'sir o'tkazadigan barcha omil va mezonlarni chuqur tahlil qilib, ularning bu borada qanday o'rin tutishini yaxshi anglab olish maqsadi ham yotadi. Har qaysi xalq yoki millatni uning tarixi, o'ziga xos urf-odatlar va an'analari, hayotiy qadriyatlaridan ayrim holda tasavvur etib bo'lmaydi. Bu borada, tabiiyki, ma'naviy meros, madaniy boyliklar, ko'hna tarixiy yodgorliklar eng muhim omillar sifatida xizmat qiladi. Masalan, shu zamindan yetishib chiqqan buyuk zotlar, olimu ulamolar, siyosatchi va sarkardalar, umumbashariy sivilizatsiya va madaniyatning uzviy qismiga aylanib ketgan dunyoviy va diniy ilmlarning, ayniqsa, islom dini bilan bogliq bilimlarning tarixan eng yuqori bosqichga ko'tarilishida ona yurtimizda tug'ilib kamolga yetgan ulug' allomalarning xizmatlari katta.

Mafkuraviy tarbiyada xalq og'zaki ijodi muhim o'rin tutib, u millatimizning o'zligini namoyon etadigan, uni avlodlardan avlodlarga o'tkazib, tarix to'fonlaridan, hayot-mamot sinovlaridan omon chiqarib, o'zligini doimo saqlab kelayotgan el-yurtimizning bag'rikenglik, matonat, olijanoblik, vafo va sadoqat kabi ezgu fazilatlarini o'zida ifoda etadi. Shu o'rinda mafkuraviy tarbiya mezonlaridan biri bo'lgan muqaddas dinimizning ahamiyati beqiyosdir. Din azaldan inson ma'naviyatining tarkibiy qismi sifatida odamzodning yuksak ideallari, haq va haqiqat, insof va adolat to'g'risidagi orzu-armonlarini o'zida mujassam etgan, ularni barqaror qoidalar shaklida mustahkamlab kelayotgan g'oya va qarashlarning yaxlit bir tizimidir.

Har bir ilmiy yangilik, yaratilgan kashfiyot - bu yangicha fikr va dunyoqarashga turtki beradi, mafkuraviy tarbiya mezonlari shakllanishiga o'ziga xos ta'sir o'tkazadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, zaminimizda yashab o'tgan buyuk allomalarimiz, mutafakkir bobolarimizning ibratli hayoti va faoliyati, ilmiy-ijodiy kashfiyotlari bugun ham jahon ahlini hayratga solayotganini g'urur bilan ta'kidlashlozim. Jamiyat esa o'z zaminining mutafakkirlari, dini va kashfiyotlari, ma'rifat, ilmu fan, madaniyat kabi sohalaridan bularning barchasini o'zida uyg'unlashtirgan xalqimizning g'oyaviy olami naqadar boy va rang-barang ekanini

isbotlab berishda, uni namuna qilib ko'rsatishda foydalanadi. Bunday noyob va bebaho boylikni har tomonlama chuqur o'rganish, uning ma'nomazmunini avlodlarga yetkazish masalasi barcha, birinchi galda, ziyolilar, butun jamoatchilik uchun ham qarz, ham farz hisoblanadi.

Har qaysi millatning o'ziga xos mafkurasini shakllantirish va yuksaltirishda, hech shubhasiz, oilaning o'rni va ta'siri beqiyosdir. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari, birinchi galda, oila bag'rida shakllanadi. Bolaning xarakteri, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan mafkuraviy mezon va qarashlar — yaxshilik va ezgulik, olijanoblik va mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila sharoitida qaror topishi tabiiydir. Shuning uchun ham aynan oila muhitida paydo bo'ladigan Ota-onaga hurmat, ularning oldidagi umrbod qarzdorlik burchini chukur anglash har qaysi insonga xos bo'lgan odamiylik fazilatlari va oilaviy munosabatlarning negizini, oilaning goyaviy asosini tashkil etadi.

Mafkuraviy tarbiya mezonlari haqida so'z ketganda, mahallaning o'rni va ta'siri xususida to'xtalish zarur. Ma'lumki, o'zbek mahallalari azaldan chinakam milliy qadriyatlar maskani bo'lib keladi. O'zaro mehr-oqibat, ahillik va totuvlik, ehtiyojmand, yordamga muhtoj kimsalar holidan xabar olish, yetim-yesirlarning boshini silash, to'y-tomosha, hashar va marakalarni ko'pchilik bilan bamaslahat o'tkazish, yaxshi kunda ham, yomon kunda ham birga bo'lish kabi xalqimizga xos urf-odat va an'analar, avvalambor, mahalla muhitida shakllangan va rivojlangan. Xalqimizga xos o'zini o'zi boshqaruv tizimining bu noyob usuli qadim-qadimdan odamlarning nafaqat tilida, balki dilida, butun hayotida chuqur joy egallagani bejiz emas. "Mahalla — ham ota, ham ona" degan hikmatli nakl ana shu hayotiy haqiqatning ifodasi sifatida qabul qilinadi. Har qaysi xonadon, butun el-yurtdagi mafkuraviy iqlim va vaziyatni anglamoqchi bo'lgan kishi, bu boradagi haqiqiy manzaraning yorqin ifodasini, avvalo, mahalla hayotida xuddi oynadek yaqqol ko'rish imkoniga ega bo'ladi.

Mafkuraviy tarbiya mezonlaridan yana biri ilmu ma'rifat, ta'lim-tarbiya bo'lib, ularga inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi sifatida qaralgan. Kelajak poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida, avvalo, shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish ishi ta'lim-tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo'lib qoladi. Bu esa ta'lim va tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi.

Mafkuraviy tarbiyani targ'ib qilish uslublari. Milliy istiqlolimiz rivojining hozirgi bosqichi ma'naviy-ma'rifiy, mafkuraviy ishlar ta'sirchanligini oshirish, ommani buyuk maqsadlar yo'lida safarbar etish, uyushtirish uchun asosiy e'tiborni quyidagilarga qaratishni taqozo etmoqda:

1. Milliy g'oya va milliy mafkuraga oid targ'ibot-tashviqot ishlarini kuchaytirish va uning qamrovini kengaytirish;
2. Garchi achchiq bo'lsada, haqiqatni aytishdan cho'chimaslik.
3. Soxtakorlikdan qochish.
4. Hayotdagi qiyinchilik, muammolarni ochiq-oydin bayon etish.
5. Ommani ruhlantirish, ishonch-ye'tiqodni mustahkamlash.
6. Maqsadimiz ma'rifatli jamiyat barpo etishdan iborat, bu jamiyatda qonun ustuvorligi, qonun oldida hammaning mas'ulligi, adolat, Vatan, xalq manfaati ulug'sanalishini inobatga olish.
7. Xalq hukmdorlarga emas, hukmdorlar halqqa xizmat qilishi - asosiy qoida.
8. Pirovard maqsadimiz adolatli jamiyat barpo etish.
9. Birovning haqiga xiyonat qilmaslik, diyonatlilik, iymonlilik, halollik mezonini ulug'lash.
10. Ma'rifiy-targ'ibot ishlarining shaklan va mazmunan turi: ma'ruza, suhbat va bahsmunozaralar, seminarlar, konferentsiyalar o'tkazish, ommaviy axborot vositalarida chiqish yo'li bilan amalga oshiriladi.
12. Mafkuraning asosiy maqsadlarini xalqqa sodda, ta'sirchan, tushunarli tarzda yetkazish uchun odamlar qalbiga yo'l topa oladigan fidoyi inson, ziyolilarga tayanish.

Milliy istiqlol g'oyasi va milliy mafkurani targ'ib qilishda quyidagi tarbiyaviy tamoyil, uslub (metodlar)larga e'tibor berish kerak:

1. Tushuntirishda va bayon etishda oddiylik va lo'ndalik.
2. Talab va taklifni doimiy nazorat ostiga olish.
3. Ongga ta'sir ko'rsatishning yangi texnologiyalarini ishlab chiqish. Ziyolilar mavqeyini oshirish, ularga e'tibor va imkoniyat yaratish. Turli bilimlarni egallashga bo'lgan ishtiyoqni qo'llab-quvvatlash.
4. Ommaviy-axborot vositalarida xalq ruhiyatiga yaqinlashtirilgan yangi mafkuraviy materiallarni ko'paytirish, doimiy "aks ta'sir" tamoyiliga amal qilish.
5. Televideniye va radio zamonaviy ish usullari va shakllarini egallashi uchun rasmiy xabarlarinigina emas, balki xalqaro mezonlarga muvofiq matbuot sahifalarida va televideniyeda chuqur tahliliy materiallar, jiddiy siyosiy, iqtisodiy, xalqaro sharhlar, bahs-munozaralar ko'rinishida bo'lishi lozim.

Neyrolingvistik dasturlash (NLP) - asosiy tasvirlar, asosiy tasvirlar inson tafakkuri faoliyatiga zaruriy harakatlarni amalga oshirishni boshlaydi. Odatda odamlar boshqa odamlarni boshqarish va boshqarish istagi bilan NLPga murojaat

qilishadi. Aslida, psixologlar ushbu texnikaning samaradorligiga shubha qilishadi. Albatta, insonga Uning irodasiga qo'shimcha ravishda ta'sir qilish mumkin. Biroq, u erkin odam bo'lib qolishda davom etmoqda. Dastlab neyrolingvistik dasturlash odamni o'zgartirishga qaratilgan edi. Biror kishi muvaffaqiyatga erishishi va o'z hayotini o'ziga jalb qilishi mumkin, agar u maxsus usullarni qabul qilsa va o'ziga ta'sir qila boshlaydi. NLP ko'plab usullardan foydalanadi, ular orasida mashhur:

1. So'zlardan foydalaning. Odamlar juda kuchli ta'sir ko'rsatadigan so'zning ma'nosini hali to'liq anglashmagan.

2. Og'zaki bo'lmagan darajada sozlash.

Har bir o'quvchi miyasi, ba'zi bir naqshlar, stereotiplar, tanqidlar, majmualar, his-tuyg'ular, hissiyotlar, tajriba va hokazolar, uning tanlovi va tanlovini tanlash va Qaror qabul qilish, turmush tarzi. Agar biror kishi o'z hayotidan yoki o'zidan norozi bo'lsa, u birinchi navbatda barcha muammolar boshida bo'lganini tushunishi kerak. Qolgan dasturlarning qolgan qismini portlatib qo'ygan holda, harakatning oldini olish uchun maxsus usullardan foydalanib, o'zingizni sozlashingiz mumkin.

Neyrolingvistik dasturlash Bendler, Erickson va maydalagich tomonidan ishlab chiqilgan. Dastlab, psixiatrik amaliyotda qo'rquvlar, fobiyalar, stressli davlatlarni bartaraf etish va boshqalarni, ammo NLP mustaqil ravishda ularning ongsiz ravishda ta'sirini istagan oddiy odamlar orasida mashhur bo'lgan.

Boshqalarga neyrolingvistik ta'siri natijasida yuzaga keladigan oqibatlari uchun o'zingiz uchun javobgar bo'lishi kerak. NLP texnikaliklaridan foyda va zarar uchun foydalanish mumkin.

Birinchidan, insonni qanday qabul qilayotganini hisobga oladi va keyin tegishli so'zlar allaqachon ishlatilgan: Vizuallarga (ko'zlar orqali asosan ko'zlar bo'yicha ma'lumotni anglaydigan odamlar), ular shunday so'zlarni "ko'rish", "qarash", "murojaat qilish" va hokazo kabi so'zlarni ishlatishadi. Auditda (asosan ma'lumotlarni quloqlar orqali aniqlaydigan odamlar) "tinglash", "tinglash", "tinglash" va boshqa so'zlarga ta'sir qiladi.

Neyrolingvistik dasturlash inson hayotini o'zgartirishi mumkin. Bularning barchasi odamning kuch yo'nalishga bog'liq. Siz qo'rquv va salbiy his-tuyg'ulardan xalos bo'lishingiz mumkin. O'zingizni qadrlashingizni ko'paytirishingiz mumkin. Siz muvaffaqiyatli muloqotning yangi ko'nikmalarini ishlab chiqishingiz mumkin. Siz muayyan hodisalarga yoki umuman hayotga bo'lgan munosabatingizni o'zgartirishingiz mumkin.

U 1970 yillarning boshlarida, D. Grinmanning hamkorligi (o'sha paytda Santa Cruzda Kaliforniya universitetida tilshunoslik professori) va R. Banderler (psixologiya talabasi). psixoterapiya bilan juda ishtiyoqli edi. Ular birgalikda 3 ta

ajoyib psixoterapevtning faoliyatini tergov qildilar: V. Satir (oilaviy terapevt), boshqa mutaxassislar esa umidsiz deb hisoblangan, F.Peralterapiya (Novat psixoterapiyasi, gestalt-terapiya maktabining asoschisi), M. Erikson (dunyo mashhur gipnoterapevt).

Grader va betler yuqoridagi psixoterapevt (andozalar) tomonidan ishlatiladigan naqshlarni ochib berdi, so'ngra shaxsiy o'zgarishlar, ham jadal o'rganilgan va hatto juda yaxshilanishlar doirasida qo'llanilishi mumkin

O'sha kunlarda Richard va Yuhanno Bayponning yoniga (ingliz antropologlari) yashar edilar. U tizimlar va kommunikatsiya nazariyasi nazariyasi bo'yicha asarlar muallifi edi. Uning ilmiy qiziqishlari juda keng edi: kibernetika, psixoterapiya, biologiya, antropologiya. Bu shizofreniyadagi 2-aloqa nazariyasi bilan mashhur. 1977 yilda Amerikada Grader va Betler bir qator muvaffaqiyatli jamoat seminarlarini o'tkazdi. Ushbu san'ul bu statistik ma'lumotlar ekanligini tasdiqlaydi, bu bugungi kunda 100 ming kishi bir shaklda yoki boshqa shaklda o'qitilganligi haqidagi statistik ma'lumotlar ekanligini tasdiqlaydi.

Neyrolingvistik dasturlash: Bu so'zning ma'nosiga qarab, u nima? "Neuro" so'zi ostida inson xatti-harakatlari bu no nevrologik jarayonlarda, ta'm va hidni idrok etish, tatib ko'rish, tinglash, his qilishning asosiy g'oyasini anglatadi. Aql va tana shaklida ajralmas birlik - bu inson. Yuqorida aytib o'tilganidek, Neyrolingvistik dasturlash qo'llaniladigan ko'plab sohalar mavjud.

Maktab o'zining noyob madaniyatiga ega bo'lib, ular bir nechta subkulturalardan mustaqil bo'lmagan aloqa usullariga ega.

Maktab ta'lim darajasi farqlanganligi sababli, ularning har biri o'rganish uslublarining o'ziga xos xususiyatlarini keltiradi. Ushbu darajalar toifaga kiradi:

1. *Boshlang'ich maktab.* 6 yoshida bolalar bolalar bog'chasining devorlarini tashlab, kinestetik ijod deb ataladigan 1-sinfga yozilishadi. O'qituvchilar, bolalar haqiqiy dunyoni tegadigan, hidlash, ta'm va boshqalarni idrok etish bilan idrok etishmoqda, bu tartibsizliklar -kinestetik mashg'ulot orqali amalga oshiriladi.

2. *O'rta maktab.* 3-sinfdan boshlab o'quv jarayoniga tuzatishlar kiritilgan: kinestetik idrokdan auditga o'tish. Ushbu o'tishga moslashishga qodir bo'lgan bolalar baxtli bo'lish yoki maxsus sinflarga tarjima qilishdan saqlanishadi.

3. *O'rta maktab o'quvchilari.* Visualga bir marta idrokning yana bir o'tishi amalga oshiriladi. Maktab materiallari oqimi ko'proq ramziy, tezis, grafikaga aylanadi.

10.4.Neyrolingvistik dasturlash asoslari.

Neyrolingvistik dasturlash printsiplari shundaki, inson hayoti dunyoqarash va xatti-harakatlarini o'zgartirishdan muvaffaqiyatli ta'sir qilishi mumkin bo'lgan tizimli jarayonlarga bo'ysunadi.

NLP dasturlash 5 qoidaga muvofiqdir.

1. Odamlar har doim tashqi dunyo bilan muloqot qilishadi, ma'lumot olish va olish. Aloqa nafaqat muzokaralar, balki yuz ifodalari, imo-ishoralar va ovozlarning yordamida sodir bo'ladi.

2. Har bir insonning o'ziga xos "dunyo xaritasi", shunda atrofdagi odamlar va voqealar sodir bo'lgan voqealar baholanadi. Qanday yaxshilik, nima o'zi emas, qanday qilib odobsiz, haqiqiy do'stlik va sevgi nima bo'lishi kerakligi va har birimiz buni o'zimiz o'zimiz o'zimiz tushunamiz.

3. Bizning harakatlarimiz ijobiy niyatlarga ega. Agar bu yomon odat bo'lsa ham. Masalan, chekishning chuqur alomatlari keskinlikni va kontsentratsiyani olib tashlash istagi hisoblanadi.

4. Aloqa bo'lish uchun suhbatdoshning reaksiyasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Agar siz o'z sevimli mashg'ulotlarini taqsimlashingiz mumkin bo'lsa, qiziqishning reaksiyasini keltirib chiqaradi, keyin bunday aloqa hech qachon zerikarli bo'lmaydi va albatta ijobiy natija beradi.

5. NLP muayyan vaziyatda, odam o'zi uchun eng yaxshi imkoniyatlarni tanlash, hayot orqali unga berilgan eng yaxshi imkoniyatlarni tanlash.

Axborot madaniyati har qanday jamoa va shaxs madaniyatini tarkibiy qismidir, bu ularning ma'lumotni qadriyat sifatida anglashini, izlash va topish, olish va qayta ishlash istagi va qobiliyatini, maqsadga muvofiq faoliyatini shu asosda asoslash va uni uzatish, shuningdek olingan tajribani boshqalar bilan baham ko'rishlarini tavsiflaydi "axborot madaniyati" tushunchasi asosan ikkita asosiy yondashuv axborot yo'nalishlariga yoki madaniy yo'nalishlarga asoslangan. Bunda asosiy e'tibor shaxsning axborot bilan ishlash sohasidagi imkoniyatlarini (qidirish, tanlash, tizimlashtirish, tahlil qilish) aks ettiruvchi xususiyatlarga, axborot amaliyotining tarkibi va mazmuni bilan bog'liq bilim, ko'nikma va malakalarning mavjudligiga qaratilgan. Axborot yo'nalishlari madaniy yo'nalishlar axborot madaniyati jamiyatning axborot makonida inson hayotining uslubi sifatida, inson va insoniyat madaniyatining muhim tarkibiy qismi sifatida taqdim etiladi.

Jamiyatning AKT vositalari va usullarining arsenaliga ega bo'lgan, yangi bilimlarni o'rganish va qo'llash orqali shaxsiy kasbiy fazilatlarini doimiy ravishda takomillashtirishga qodir malakali mutaxassislarga bo'lgan ehtiyoji ta'lim siyosatining yetakchi omiliga aylanmoqda.

Jamiyatning AKT vositalari va usullarining arsenaliga ega bo'lgan, yangi bilimlarni o'rganish va qo'llash orqali shaxsiy kasbiy fazilatlarini doimiy ravishda takomillashtirishga qodir malakali mutaxassislarga bo'lgan ehtiyoji ta'lim siyosatining yetakchi omiliga aylanmoqda.

Axborot kompetensiyasi mutaxassislarning amaliy muammolarni hal qilish uchun axborotlashtirish vositalari va yangi axborot texnologiyalaridan samarali

foydalanish qobiliyatini o'z zimmasiga oladi.

Mutaxassisning rivojlangan axborot madaniyati nafaqat yangi axborot makonida harakat qilish qobiliyatini, balki o'z kasbiy faoliyatida uning imkoniyatlaridan foydalanish qobiliyatini ham nazarda tutadi. Ushbu muammoni hal qilish uchun mavjud bo'lgan oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish kerak.

Axborot madaniyati - bu turli xil ma'lumotlarni to'g'ri qabul qilish, undagi asosiy narsani ajratib ko'rsatish, har xil turdagi ma'lumotlarni rasmiylashtirish, turli xil ob'ektlar va hodisalarni o'rganish uchun matematik va axborot modellashtirishdan keng foydalanish, samarali algoritmlarni ishlab chiqish va ularni kompyuterda amalga oshirish qobiliyatini o'z ichiga olgan

Axborot madaniyatini samarali shakllantirish ta'lim vazifalarini muvaffaqiyatli hal etishga yordam beradi: Shaxs dunyoqarashining kengligiga, uning xabardorligi o'lchoviga ta'sir qiladi; Mantiqiy operatsiyalarni amalga oshirishga yordam beradi, fikrlashni rivojlantiradi; Tolerantlikni, dunyoqarashning plyuralizmini rivojlantirishga yordam beradi; Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali shaxsga ta'sir qiladi; Axborot intellektini rivojlantiradi.

Talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish quyidagi shartlar bajarilgan taqdirda samarali bo'ladi:

-Agar axborot tayyorlash tizimi uzluksiz va murakkab bo'lsa;

-Agar pedagogik va axborot texnologiyalarini birlashtirish ta'lim jarayonining asoslari;

-Agar o'qituvchilar tarkibi yuqori darajadagi professional tayyorgarlikka ega bo'lsa axborot va kompyuter texnologiyalari sohasida;

-Agar o'quv rejalari va dasturlarining mazmuni ma'lum sohalar bo'yicha axborot texnologiyalarining rivojlanish tendentsiyalariga mos keladigan bo'lsa;

-Agar ta'lim jarayonini avtomatlashtirishning axborot texnologiyalari vositalari va vositalarini rivojlantirish istiqbollarini hisobga olgan holda kasb-hunar ta'limi mazmunining ilg'or xususiyati ta'minlansa;

-Agar ta'lim jarayonining maqsadlaridan biri ta'limni insonparvarlashtirish bo'lsa, bu uning madaniyatini shakllantirish (shu jumladan axborot, ijodiy fikrlash) nuqtai nazaridan shaxsning rivojlanishini nazarda tutadi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. Fuqarolik tarbiyasining nima?
2. Fuqarolik tarbiyasining maqsad va vazifalari?
3. Fuqarolik tarbiyasining metodlari?
4. Vatanparvarlik va baynalminallik tarbiyasining maqsadi?
5. Huquqiy tarbiya deganda nimani tushunasiz?
6. Mafkuraviy tarbiyaning maqsadi nimalardan iborat?

7. Ma'kuraviy tarbiyaning vazifalari, shakl, metod va vositalari?
8. Ma'kuraviy tarbiya texnologiyasi?
9. Neyrolingvistik dasturlashtirish texnologiyasi nima?